

De verschijningsvormen van godsdienst, een ontwikkelingspsychologische benadering.

1. godsdienst

Godsdienst is een poging van een samenleving en individuen om greep te krijgen op haar omgeving, die zich in eerste instantie aandient als een onbegrijpelijke chaos. Om te kunnen leven is het zaak de chaos te ordenen en om er vat op te krijgen. Godsdienst is daarom in wezen de expressie van hoe een samenleving zich tot het bestaan verhoudt. Godsdienst is dus met hart en ziel verweven met de cultuur. Te onzent is dat niet meer zo. Godsdienst is op een eiland terecht gekomen. De aansluiting met de cultuur is ergens onderweg verloren gegaan. Daarvoor zijn tal van redenen aan te voeren die ik hier laat rusten. Op één na. En die komt vanuit de ontwikkelingspsychologische invalshoek. Om kort te gaan: het is denkbaar dat de kerk zich heeft gehecht aan een manier van met geloven omgaan, die de grote massa achter zich heeft gelaten. En dat zij ernst moet maken met het zoeken naar vormen die past bij de vragen die in deze tijd gesteld worden.

Het model dat ik ter illustratie daarvan aanbied, is algemeen toepasbaar op de ontwikkeling van een mens, maar ook op die van een samenleving, cultuur of een godsdienst.

Hoewel het een grove vereenvoudiging van de werkelijkheid is, kies ik voor een indeling in drie fasen (de verschillende fase die ik ga noemen kennen talloze tussengebieden en komen bovendien niet alleen ná elkaar, maar ook náást elkaar voor).

1. In de **mythische fase**: de mensen leven in een bezielde wereld. Overal om hen heen herkennen zij geesten en machten die de wereld besturen. De mens is vooral een vreemdeling die ervoor te zorgen heeft dat de geesten en machten zich niet tegen hem keren. Hij moet hen bezweren of gunstig stemmen. (Bij voorbeeld: zwarte katten, met de goede voet beneden aan de trap uitkomen, offers brengen om Godheid goed te stemmen etc.)
2. **ontologische fase**: de mens leeft in een min of meer gesloten systeem. De verhouding tussen de godheid of godenwereld en de mensen ligt besloten in een aantal vaste afspraken en regels. Wie zich hieraan houdt kan op de bescherming van de godheid rekenen. In vergelijking met de vorige fase is de afhankelijkheid afgenomen. De willekeur is verdwenen. De werkelijkheid is een stuk overzichtelijker (en in zekere zin betrouwbaarder) geworden. (Bij voorbeeld: dogmatische bouwwerken in orthodox gereformeerde kring, de gehechtheid aan het gebruik van bepaalde taal of woorden in een eredienst etc.)
3. **functionele fase**: niet langer wordt er geloofd in een wereld van geesten of goden die zelfstandig handelen. En ook niet in een systeem waarin een hogere of uiteindelijke waarheid is vastgelegd en waar wij ons naar hebben te voegen. Het geloof daarin is opgeblazen. Wat overblijft is een mens die nog steeds bereid is zijn ziel te investeren in een geloof of levensovertuiging, maar alleen dan als het hemzelf of de wereld verder helpt. Deze mens doet iets, niet omdat het moet of omdat het zo hoort, maar omdat hij erin gelóóft. Hij gaat, bij voorbeeld, niet naar de kerk omdat

dat wordt verlangd, maar omdat het hem raakt, troost etc. Zodra dat niet meer gebeurt, blijft hij weg.

Nogmaals, de fasen liepen en lopen door elkaar en bestonden en bestaan tegelijkertijd. Toch kan van een cultuur of tijdsgewricht gezegd worden dat een bepaalde beleving dominant is. In onze omgeving (en vooral bij jongere generaties) wordt godsdienst vooral functioneel beleefd wordt. Dat heeft (zou moeten hebben) consequenties voor de manier waarop de kerken godsdienst aanbieden en 'in de markt zetten'.

2. god

Wanneer het denken over godsdienst verandert, betekent dat dat ook dat het denken over wie of wat god is verandert. Aan alle rijksuniversiteiten is de theologie de oudste faculteit. Het ging in de theologie letterlijk over weten-schap van het goddelijke. Gestudeerde godgeleerden werden verondersteld kennis te hebben van (de bedoelingen van) God. De breuk ligt (dat wordt althans algemeen aangenomen) bij de Tweede Wereldoorlog. Sindsdien hebben wij niet meer het idee dat die kennis d.m.v. studie te verwerven is. Moderne theologen houden zich daarom over het algemeen niet meer met God bezig, maar met de godsvoorstellungen van hun tijd. Die worden in gesprek gebracht met de godsbeelden van de tijd waarin de bijbel geschreven is. God is (wég uit de ontologie) veeleer een ervaringscategorie geworden: hoe ervaar ik hem?, waar en wanneer kom ik hem tegen? Wat doet of zegt hij mij? En hoe word ik daar beter van?

3. functionaliteit

Wat kan er begrepen worden onder een functioneel godsbesef? Ik noemde al: men zoekt geraaktheid, troost en geestelijke of spirituele groei. De manier waarop kerkdiensten worden ingericht heeft veel ontologische trekken. Er is vaak een grote gehechtheid aan (bij voorbeeld bij het vieren van het avondmaal) bepaalde vaste teksten of formules. De vraag is in hoeverre deze manier van doen aansluit bij een meer functioneel georiënteerde generatie.

Pieter Lootsma
Zevenhoven, juni 2010